

Історія цивілізацій стародавності та середньовіччя

Веселов В. С.

Типологія монгольських вістер стріл періоду XIII–XIV ст. з урахуванням особливостей застосування

З прадавніх часів аж до широкого поширення вогнепальної зброї лук і стріли були найважливішою метальною зброєю в бою у багатьох народів Центральної і Східної Азії. Лук був одним з найбільш універсальних знарядь, за допомогою якого не лише полювали на дичину, але і воювали. Історія розвитку монгольських луків та вістер стріл в період XIII–XIV століття — мало вивчена. Саме тому до неї і виникає інтерес у сучасних дослідників. Великий інтерес викликає форма того чи іншого наконечника стріл та його призначення.

У монгольського наконечника досить специфічна форма. Всі типи монгольського вістря стріл з давньоруських міст і поселень, так само як і з курганів кочовиків другої половини XIII–XIV ст., постійно зустрічаються разом в різних поєднаннях. Особливо добре це видно за курганами південноруських степових кочовиків, де в одному сагайдаку зазвичай знаходяться різні типи вістер стріл. Вони призначалися для різних цілей, і держаки їх опіріння мали різне забарвлення. Це свідчить про одночасне вживання різних типів вістря стріл для різних цілей [5, с. 87].

Монгольські наконечники стріл з розкопок були черешкові залізні, що повністю відповідає їх опису у Плано Карпіні [6]. О. Ф. Медведєв дає нам опис наконечників стріл, даного періоду і не тільки [2]. Ю. С. Худяков дає нам опис бойового азіатського луку, його розвиток і застосування, також він описує балістику азіатського луку [4]. В. Ф. Немеров описує озброєння монгольського луку, і в особливості лук, та його відмінності [3].

Кажучи про наконечники монгольських стріл в даний період, слід розуміти і наконечники народів Азії взагалі. Так як деякі з цих типів ми можемо побачити під час спустошувальних походів.

Татари-монгольські наконечники відрізняються своєрідними обрисами від наконечників стріл, які вживалися на Русі і у кочів-

ників південноруських степів до монгольської навали. Здавалося б, за цією ознакою можна було давно вже виділити їх із загальної маси давньоруських наконечників. Але це було неможливо через розпливчате датування багатьох поселень, де такі наконечники зустрічалися [5, с. 86].

Характеристика типів монгольських наконечників стріл і їх відмінні риси від зовні схожих наконечників народів Східної Європи, які вживалися до навали.

1. Веслоподібний. Рис. 1 (1, 4, 10, 2, 3). Довжина їх 75–123, довжина пера 50–85, ширина пера 12–20 мм, вага 8–19 гр. Цей тип був занесений монголами і мав поширення в XIII і XIV ст. Такі наконечники зустрінуті майже на всіх давньоруських поселеннях і містах, зруйнованих монголами в XIII в. Близький до них за образом і наступний тип вістря, яке вживалося одночасно [3].

2. Зрізний. Рис. 1 (7, 9 5). У вигляді вузької витягнутої лопатки. Довжина їх 63–135 мм, довжина пера 28–75, ширина пера 11–25 мм, вага 8–15 м. Даний тип був найбільш вживаним у монголів під час навали [2, с. 54]. До монгольської навали в Східній Європі були у вжитку на перший погляд схожі наконечники (4, 1–3), але вони різко відрізняються від типових монгольських меншими розмірами (довжина 48–85, довжина пера 27–55, ширина пера 12–25 мм), меншою вагою (6–9 г.). Вони мали широке поширення з VIII по XIII ст. включно по всій Східній Європі, знаходили на території сучасної Угорщини та Чехословаччини [2, с. 54].

3. Зрізаний. Рис. 1 (1, 5, 6; 3, 17). У вигляді лопатки з розширенням з широким тупокутним вістря. Цей тип близький за формою типу 2, але відрізняється від нього більш широким пером і пропорціями. Довжина наконечників цього типу 85–135, довжина пера 45–80, ширина пера 26–40 мм. У Східну Європу занесені монголами і мали поширення в XIII–XIV ст. [2, с. 54].

4. Зрізаний у вигляді широкої прямокутної лопатки. Рис. 1 (4, 5, 6). Довжина їх 80–100, довжина пера 45–55, ширина пера 21–28 мм. До навали монголів в Східній Європі подібні наконечники, але більш вузькі, з пропорціями пера 1:3–1:4 були у вжитку в VIII–X ст. Вони мають форму вузької прямокутної лопатки [2, с. 54].

5. Джучидські. Рис. 1 (1, 7, 8; 2, 13–15; 3, 8, 12). Довжина їх 87–150, довжина пера 47–88, ширина пера 30–45 мм. Це типові татаро-монгольські наконечники, занесені з Сибіру в Східну Європу військами Батия. Вони знайдені в Каракорумі і на зруйнованих монголами давньоруських поселеннях, вживалися в XIII–XIV ст. кочівниками південноруських степів для стрільби по конях ворога і воїнам без обладунків [2, с. 54].

6. Секторовидні великі зрізні. Рис. 1 (18). Довжина 70–110, довжина пера 45–65, ширина пера 20–35 мм. Відноситься до типових монгольських наконечників. Мають вражаючу проникну здатність [2, с. 54].

7. Фігурноподібні. Рис. 1 (17). Довжина 55–130, довжина пера 38–90, ширина пера 17–35 мм [2, с. 53].

8. Кунжутоподібні. Рис. 1 (13, 14). Довжина 50–165, довжина пера 25–105, ширина пера 27–52 мм, вага 8–20 г. Це типовий монгольський наконечник, який був занесений з території Сибіру, звідкіля був занесений на територію Русі монголами. Частина таких наконечників була знайдена в Каракорумі і на давньоруських поселеннях, також їх можна побачити на території всієї східної Європи [2, с. 53].

Якщо говорити про монгольський наконечник взагалі, як про самобутній вид озброєння, то слід сказати про те, як використовували ті самі стріли. Вони використовувалися не лише у зв'язці з складним луком, а і як самостійний вид озброєння при прямому зіткненні з противником на полі бою, деякі стріли використовувалися як метальна зброя щось на зразок сулиці, або під час ближнього бою.

Також досить цікавий момент зв'язаний з сагайдаками для стріл. Взагалі сагайдаки для стріл вміщували приблизно 30 стріл, але під час бою рекомендувалося мати 60 стріл, два сагайдаки для стріл: 30 маленьких або легких і 30 великих або важких стріл, з великими широкими наконечниками для стріл, які використовувалися для стрільби по коням противника, перерізання тятиви луку. Також такі стріли використовувалися під час ближнього бою [4, с. 145].

Стріла татарського лука XIV століття на відстані 200 м вбивала коня або пробивала кольчугу навиліт [2, с. 53]. За потужності лук не поступався аркебузам, а за скорострільністю набагато перевершував їх, проте навчитися стріляти з лука було набагато складніше, ніж

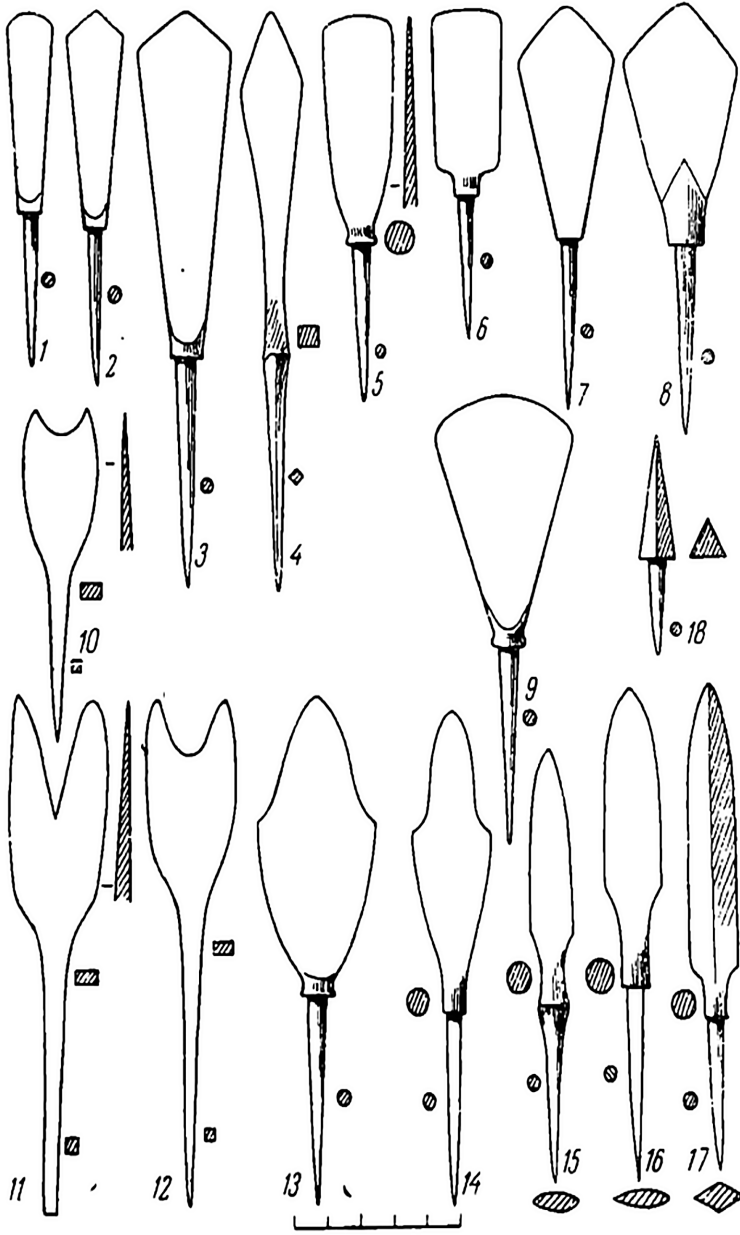

Рис. 1.

навчитися стріляти з аркебузи. Сучасні спортивні луки мають силу натягнення «усього лише» 23 кг, але стрільба з них вимагає хорошої фізичної підготовки, і навіть спортсменові непросто випустити за день змагань близько сотні стріл [1, с. 19].

В своїй статті я роздивився типологію, запропоновану О. Ф. Медведєвим, та розширив властивості типів наконечників. В результаті чого типологія враховує властивості наконечників, які зустрічаються на території Азії і Східної Європи. Застосовувалися для різних завдань, використовуючи особливості тих чи інших наконечників. Згідно з джерелами, з наведеного вище можна зробити досить цікавий висновок, в даних наконечниках є схожість і відмінність. Кожен з цих наконечників смертоносний по-своєму, при правильному використанні. Також ми можемо простежити еволюцію, покращення їх балістики з плином часу.

1. Бережинський В. Г. Зброя Київської Русі. Лук і стріли. Київ: Академія ЗС України, 1996. 34 с.
2. Медведєв А. Ф. Татаро-монгольские наконечники стрел в Восточной Европе. Советская археология, 1966. № 2. С. 50–60.
3. Немеров В. Ф. Воинское снаряжение и оружие монгольского воина XIII–XIV вв. Советская археология. 1987. № 2. С. 212–227.
4. Худяков Ю. С. Эволюция сложносоставного лука у кочевников Центральной Азии. Военное дело населения юга Сибири и Дальнего Востока. Новосибирск: Изд-во Института археологии и этнографии СО РАН. 1993. С. 107–148.
5. Худяков Ю. С. Вооружение кочевников Южной Сибири и Центральной Азии в эпоху развитого средневековья. Новосибирск: Изд-во Института археологии и этнографии СО РАН. 1997. 160 с.
6. Шавкунов В. Э. К вопросу о луке чжурчженей. Военное дело древнего населения Северной Азии. Новосибирск: АСТ, 1987. С. 199–205.

Білоус О. О.

Інтеграція катарів у західноєвропейське суспільство

Зародження катарського вчення та його розквіт в Окситанії пояснюються високорозвинутою провансальською культурою, республі-